

κάθε σχολική κοινότητα. Και αν τα παιδιά αυτά είχαν να αντιμετωπίσουν το πλούσιο ιστορικό-αρχαιολογικό περιβάλλον της Αθήνας, άλλα παιδιά, με φτωχότερο -φαινομενικά- περιβάλλον, μπορούν να το διερευ-

νήσουν σε βάθος (π.χ. συλλέγοντας και προφορικές μαρτυρίες) και να παρουσιάσουν στην ευρύτερη κοινότητα την τοπική ιστορία τους. Απαιτείται βέβαια ευελιξία των σχολικών προγραμμάτων και κυρίως η ενίσχυση

του ρόλου και της θέσης των καθηγητών, αλλά και των μαθητών, και σεβασμός της προσωπικότητάς τους, η οποία δυστυχώς συχνά συνθλίβεται (και) στημερα, επτά μόλις χρόνια πριν από τον 21ο αι. μ.Χ.

4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΕ ΆΛΛΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

Πολλοί εκπαιδευτικοί που συνεργάσθηκαν μαζί μας διδάσκουν σε σχολεία τα οποία δεν είναι στην Αθήνα. Με αυτό το δεδομένο, επεξεργάθηκαν και προσάρμοσαν τα στοιχεία που τους ενδιέφεραν, ώστε να δημιουργήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον αρχαιολογικό χώρο ή για το μουσείο της περιοχής τους και της επιλογής τους. Οι πρώτες τρεις ανακοινώσεις αυτής της ομάδας περιγράφουν την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στους Δελφούς, στην αρχαία Αιανή και στο Μουσείο Θεσσαλονίκης. Η προσαρμογή του προγράμματος MMA στην περιφέρεια, και μάλιστα στους Δελφούς, αποτελεί παραδείγμα εφαρμογής του σε άλλα κλασικό Ιερό και αποδεικνύει ότι με μελέτη και επιπλέον εργασία ο εκπαιδευτικός μπορεί μόνος του να οργανώσει ένα νέο πρόγραμμα. Στην Αρχαία Αιανή και στο Μουσείο Θεσσαλονίκης τα προγράμματα βασισθήκαν στην κατημερίζη ζήτη κατά την αρχαιότητα, και με αυτό το θέμα οργανώθηκε η επίσκεψη. Η διαφοροποίηση του θέματος, που επέλεξαν οι ίδιοι εκπαιδευτικοί για τα προγράμματα στους Δελφούς και στην Αιανή, δείχνει πως ο κάθε αρχαιολογικός χώρος με τις ιδιαιτερότητές του παγαρεύει τη θεματική του αντίστοιχου προγράμματος.

Οι επόμενες δύο ανακοινώσεις είναι από καθηγήτριες σχολείων της Αττικής, που μελέτησαν, μετά από συνεργασία με την Ακρόπολη, μαζί με τους μαθητές τους άλλα κλασικά μνημεία της περιοχής, τους αρχαιολογικούς χώρους του Ραμνούντος και της Βραυρώνης. Η δημιουργία και το τύπωμα Οδηγού του αρχαιολογικού χώρου και του Μουσείου της Βραυρώνης αποτελεί την ολοκλήρωση της εργασίας των μαθητών και δείχνει την έκταση της μελέτης τους. Οι επόμενες τρεις ανακοινώσεις αποτελούν προγράμματα που δουλεύτηκαν στην επαρχία, κυρίως με τη βοήθεια Μουσειούσκευμάτων. Στη Σύρο, το νησί μα τα καλύπτερα δείγματα του κλασικούματος, οι μαθητές, με ερεθίσματα τις μουσειούσκευες «Το Ιερό της Ακρόπολεως» και «Οι Ρυθμοί της Κλασικής Αρχιτεκτονικής», κατέγραψαν και μελέτησαν στοιχεία και μορφές από την αρχαρίστη στη κτηρια, τη φωτογράφισαν, χάμαξαν σε αρχεία, και συνέταξαν ειδικό τεύχος για τα νεοκλασικά κτήρια της Ερμούπολης. Στον Βόλο και στον Χάρακα της Κρήτης, με τη βοήθεια των ΜΣ, οργανώθηκαν προγράμματα, όχι σε κλασικά μνημεία αυτή τη φορά άλλα στο σχολείο. Η περιγραφή της χρηματοποίησης-εκμετάλλευσης όλων των δυνατοτήτων των εκπαιδευτικών τημάτων των αθηναϊκών μουσείων από το Γενικό Λύκειο Χάρακα εικονογραφεί με τους καλύτερους τρόπους τη συνεργασία εκπαιδευτικών που ενδιαφέρονται γι' αυτό το είδος διδασκαλίας με τους συναδέλφους και των άλλων μουσείων.

Η τελευταία ανακοίνωση σ' αυτήν την ομάδα περιγράφει το οδιοπορικό, με αρχή την Ακρόπολη, και τις περιβαλλοντικές επεμβάσεις που σχεδίασαν και οργάνωσαν, καθώς και τις ζηναγήσεις που έκαναν στα επιλεγμένα μνημεία της Ελλάδος, μαθητές Λυκείου της Αθήνας για να δειξουν την Ελλάδα σε συνομήλικούς τους από το Πόρτο της Πορτογαλίας.

Δελφοί: Μια προσπάθεια εφαρμογής του εκπαιδευτικού προγράμματος για την Ακρόπολη στην περιφέρεια

A. Κεχαγιά* (Φιλολογικό), K. Παπακυριακού** (Φιλολογικό)

Γρανάρι Δατλέας, Α' τάξη, 1991

*(91)Η/ΜΜΑ-ΜΣ.Ο (92)ΜΣ.Ρ (93)Μ Σ.-Ρ.Ο/Ηο (94)ΜΣ.ΕΟ/Η

**(90)ΜΣ.Ζ-Ε (91)Ηο (92)ΜΣ.Ζ-Ο.Ρ (93)Ηο (94)ΜΣ.Ρ/Η

Η περιπέτεια μας για μια διαφορετική προσέγγιση ενός αρχαιολογικού χώρου με το σχολείο μας ήρθε σαν άμεσο αποτέλεσμα και προέκταση του προγράμματος "Μια μέρα στην

Ακρόπολη".

Οι λόγοι που μας έκαναν να σκεφτούμε και να επιχειρήσουμε κάτι τέτοιο ήταν: α. Ο αναγκαστικά περιορισμένος αριθμός μαθητών που είχαν

πάρει μέρος στο πρόγραμμα της Ακρόπολης. β. Η γειτνίαση της περιοχής μας με ένα πρώτα μεγέθους και σημασίας αρχαίο ελληνικό ιερό, τους Δελφούς.

Αναπόφευκτές ήταν κάποιες αδυναμίες του προγράμματός μας (οι σχέση με το αντίστοιχο της Ακρόπολης, όπως η έλλειψη ειδικών επιστημόνων και εποπτικού υλικού). Έτσι το πρόγραμμα μας πρήγμα κλασικού περιήγησης, εμπλουτισμένης με στοιχεία του προγράμματος για την Ακρόπολη. Ένα ακούσια σημαντικό πρόβλημα ήταν και η αριθμητικά δυσανάλογη σχέση υπεύθυνων εκπαιδευτικών και μαθητών (2 καθηγη-

τές για 120 παιδιά).

Το κριμόπετρο σημείο, πιστεύουμε, της δόλιης προσπάθειας είναι το στάδιο της προετοιμασίας του εκπαιδευτικού και των μαθητών, μια και αυτό βασικά είναι το νέο σποιχείο που διαφοροποιεί αυτό το πρόγραμμα από τις συνθήσιμες επισκέψεις σχολείων σε αρχαιολογικούς χώρους. Για την προσωπική μας προετοιμασία, εκτός από τη μελέτη της σχετικής με το ιερό των Δελφών βιβλιογραφίας, επισκεψήμασταν τον χώρο μόνοι μας αρκετές φορές. Χρειάστηκε να επιλέξουμε τους χώρους-στομάνιμούς, τα μνημεῖα, και να χρονομετρήσουμε τις στάσεις σ' αυτά. Λόγω έλλειψης χρόνου, αποκλείσαμε όλους χώρους των Δελφών, δηλαδή το ιερό της Προναίας Αθηνών, το Γυμνάσιο και το Μουσείο, επικεντρώνοντας το πρόγραμμα στο ιερό του Απόλλωνα.

Για την εξερεύνηση το πρόβλημα της έλλειψης ειδικών επιστημόνων, επιλέξαμε ορισμένα μνημεῖα ή διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, όποια ήταν προσφόρτερα από τη φύση τους και την κατάστασή τους, για την ανάπτυξη των ειδικών θέμάτων (π.χ., ο Θησαυρός των Αθηναίων, για το θέμα της αναστήλωσης-αποκατάστασης των μνημείων, κλπ.). Η προετοιμασία των μαθητών έγινε σε δύο ομάδες, μία για το Γυμνάσιο, μία για το Λύκειο, και αφιερώσαμε 2 διδακτικές ώρες για κάθε ομάδα μαθητών. Πρόσθιτη μας, εκτός από τα θέματα που θα παρουσιάζονταν, ήταν να δοθεί μια συνολική εικόνα ενός αρχαίου ελληνικού ιερού, να ζωντανέψουμε και να αντιλάσουμε την εικόνα της ζωής στην αρχαϊστήτη. Η ενημέρωση των μαθητών, που βασιστήκε σε ανάλογα δεδομένα από το πρόγραμμα για την Ακρόπολη, περιλάμβανε: Τι είναι ένα αρχαίο ελληνικό ιερό και η εξέλιξη του στο χρόνο. Ποιες είναι οι βασικές λειτουργίες του (λατρευτικές, αγωνιστικές, διοικητικές) και με τί τύπους κιτρών ασχετίζεται (ναούς, θησαυρούς, θέατρα, στάδια, γυμνάσια, παλαίστρες, βουλευτήρια κλπ.).

Είναι φανερό ότι ένα αρχαίο ελληνικό ιερό, σε σύγκριση με άλλους αρχαιολογικούς χώρους (πόλεις, χερκατοφεία), δίνει πολύ ολόκληρωμένη εικόνα του αρχαίου πολιτισμού.

Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στην προϊστορία, στην ιστορία, τη σχετική με το ιερό μυθολογία, στην μανδική φύση του τοπίου και στη σχέση του με τον Απόλλωνα. Άκομα, σε θέματα αρχιτεκτονικής, ρυθμών, υλικών, τεχνολογίας, καθώς ζητήματα φθοράς και αποκατάστασης των μνημείων. Χρησιμοποιήθηκαν ως επιστοποικό υλικό διαφάνειες, χάρτες καθώς και τρεις φωτοτυπίες 2 όψεων, που μορφάστηκαν σε διάφορους τους μαθητές και τις είχαν μάζι τους κατά την επισκεψή. Τα θέματα των φωτοτυπιών ήταν:

- 1) Α. Χάρτης της ευρύτερης περιοχής και ένα τοπογραφικό των Δελφών, β. Κατώμεις του ιερού του Απόλλωνα, το Γυμνασίου και της Προναίας Αθηνών.
- 2) Αναπαραστάσεις των ιερών.
- 3) Α. Αρχιτεκτονικοί ρυθμοί, β. Θέματα τεχνολογίας των αρχαίων, μεθόδοι δημόπτη, κλπ.

Τα παιδιά, μετά το τέλος της ενημέρωσης (εκτός από τη συνολική εικόνα που είχαν για το ιερό), ήταν σε θέση να αναγνωρίζουν τη κάθε μνημείον των Δελφών και να προσδιορίζουν τον ρυθμό και τον τύπο κάθε κτηρίου. Έτσι είχαμε μεγάλη περιθώρια να αναφέρουμε επί τοπίου σε θέματα συντήρησης, αποκατάστασης, τεχνολογίας, πράγμα που τελικά έγινε. Η περιήγηση στον χώρο κράτησε 3 1/2 περίπου ώρες και περιελάμβανε τους εξής βασικούς σταθμούς και θέματα:

1. Η ρωμαϊκή πλατεία και στοά, πριν από την είσοδο του ιερού. Εδώ αναφερθήκαμε γενικά στο ιερό και στη δεύτερη χρήση του συγκεκριμένου χώρου.
2. Ο Θησαυρός των Αθηναίων, με αναφορές στον τύπο και στην ιστορία του μνημείου, στο δωρικό ρυθμό, αλλά κυρίως στην αναστήλωση-αποκατάσταση των μνημείων (δηλαδή

στις αρχές της αναστρεψιμότητας, της διάκρισης του αιεβαντικού μέρους του μνημείου από το συμπλήρωμά του) και στα υλικά που κατά περίπτωση χρησιμοποιούνται στις αναστηλώσεις (μάρμαρο, λευκό τσιμέντο, πιπάνιο).

3. Στην Στοά των Αθηναίων, αφού επισημάναμε την ιστορική της σημασία, διαπιστώσαμε ότι η πόλη που αφέρονταν ένα κτήριο σ' ένα ιερό συνήθως μετέφερε η ίδια υλικά και δικούς της τεχνίτες. Ετοιμα, διακρίναμε το πεντελικό μάρμαρο της ανωδομής της Στοάς.

4. Στον πολυγωνικό τοίχο αναφερθήκαμε στα βασικά συστήματα τοιχοποιίας (λέβια, ισοδυμικά) καθώς πολλής και τη σημασία των επιγραφών.

5. Στο Ναό του Απόλλωνα αναφερθήκαμε στα ειδή φθοράς σ' ένα μνημείο (όπως: οξειδώσεις από συδέρινους συνδέσμους, φθορές από μικροοργανισμούς, ρίζες φυτών, περιττώματα πουλιών, πυρκαϊδες, λεπτολαίες, φθορές από σεισμούς και κατολισθήσεις, που είναι συχνές στην περιοχή). Δεν υπήρχαν όμως ίχνη φθοράς από αιμοσφαρική ρύπανση ή ζέινη βροχή.

6. Στο θέατρο, μαθήτρια αναφέρθηκε στην αρχιτεκτονική ενός αρχαίου θέατρου, στη Δελφική ίδεα και στης γιορτές του Αγγελού και της Ειάς Σικελίανοι.

7. Στο στάδιο κάναμε λόγο για τις εμφανείς φθορές που προκαλούνται στα πατήματα των επισκεπτών και οι σύγχρονες χρήσεις του, όπως οι θεατρικές παραστάσεις.

8. Τέλος, εκμεταλλευτικά τα διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη (οπονδύλους, τρίγλυφα, μετόπες, γείσα, επιστύλια, κεραμίδια), που αποδείχθηκαν εξαιρετικά διδακτικά στην κατανόηση της τεχνολογίας των αρχαίων (λιθοδοκή, μεθόδοι ανάρτησης, τεχνική αναθύμωσης, σύνδεση εν έρω, σύνδεσμοι, μολυβρόσχοντη, πόλοι-επιπόλειο, κεράμωση, χρώμα).

Κατάπληξη μας προκάλεσε την προστίλωση των μαθητών και την προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν όλα όσα είχαμε με τει. Ιδιαιτέρω ενδιαφέρον έδειξαν σε θέματα τεχνολογίας, και συχνές ήταν οι αναφορές τους με κάθε ευκαιρία μέσα στα μαθήματα.

Οσον αφορά τα εικαστικά αποτελέσματα από πλευράς μαθητών, είχαμε ένα πρότλασμα αρχαίου ναού, διάφορες σχεδιαστικές απεικονίσεις, και κείμενα. Στη φάση αυτή η έλλειψη κειμητηρίου Καλλιτεχνικών ήταν αισθητή. Αξιοσημείωτή ήταν η προσπάθεια μαθητών του Λυκείου να φωτογραφί-

σουν υλικό από την αρχαιότητα σε 2η χρήση, που αφθονεί στην περιοχή μας (καινόττες Δαυλειας, Χαρώνειας, Αγ. Βλασίου, Βασιλικών, Τιθορέας).

Ίσως είναι περιττό να αναφερθούμε στην αξέα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που, εκτός από την ουσιαστική γνώση και επαφή με την πολιτισμική μας κληρονομιά, προσφέρουν και αισθητική καλλιέργεια. Ήσως είναι περιττό να αναφερθούμε στην εκπαιδευτικός, ήθελα να επισημάνω πόσο σημαντικό είναι να αξιοποιήσουμε επί τέλους στη διδακτική πράξη το πρωτότυπο υλικό που έχουμε από τον αρχαιο κόδιμο και να συμπληρώσουμε την αρχαιογνωσία των μαθητών που προσφέρεται μόνο από φιλολογικές πηγές. δίνοντας

έτσι μιαν άλλη διάσταση, πιο ολοκληρωμένη και πιο αληθινή, του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Καλό θα ήταν να καθιερωθεί μια μέρα από τους σχολικούς περιπάτους για την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων, που, εκτός από την ουσιαστική γνώση και επαφή με την πολιτισμική μας κληρονομιά, προσφέρουν και αισθητική καλλιέργεια. Ήσως είναι περιττό να επισημάνω πόσο σημαντικό είναι να αξιοποιήσουμε επί τέλους στη διδακτική πράξη το πρωτότυπο υλικό που έχουμε από τον αρχαιο κόδιμο και να συμπληρώσουμε την αρχαιογνωσία των μαθητών που προσφέρεται μόνο από φιλολογικές πηγές. δίνοντας

στη γενική εικόνα της καθημερινής ζωής. Στο σημείο αυτό διαπιστώσαμε για άλλη μια φορά πόσο χρήσιμο και διδακτικό θα ήταν να σώζονταν τα μνημεία σε αρκετό ύψος, κάπι που δεν συνέβαινε στην περίπτωση μας, και πόσο αυτό θα βοηθούσε στην προσπάθεια μας να κάνουμε προεκτάσεις με αφορμή αυτά που βλέπουμε και να ανασυνθέσουμε την εικόνα της ζωής, που ήταν ένας από τους βασικούς μας στόχους.

Αφού συγκροτήσαμε το υλικό μας για τα παιδιά, τα οποία περιλάμβανε χάρτες, τοπογραφικό και σύντομα κείμενα με σχέδια, φωτογραφίες, ερωτηματολόγια και ασκήσεις για καθένα από τα θέματα μας, ολοκληρώσαμε την ενημέρωση των παιδιών στο σχολείο δινοντας πληροφορίες και για την ιστορία του χώρου μεσα σ δύο διδακτικές ώρες.

Τέλος, ρυθμίσαμε τεχνικά θέματα, όπως των χωρισμάτων των μαθητών σε ομάδες (3 εκπαιδευτικοί για 65 μαθητές), καθώς και τις θέσεις-στάσεις κατά τη ροή του προγράμματος.

Από τα κείμενα που χρησιμοποιήσαμε, ξεχωριστό βοήθεια μας προσφέραν τα βιβλία των Φωκά· Βαλαβάνη για την κεραμική και την αρχιτεκτονική.

Μετά από σύντομη τοπογραφική ενημέρωση των μαθητών στο χώρο της ακρόπολης για τα τρία κυριώς επίπεδα (στην Β.Α. πλεύρα του λόφου της Μ. Ράχης, το κορυφαίο με την δεξαμενή, το στωκό κτήριο και την ανασκαφή των μεγάλων δόμων), χωριστήκαμε σ 3 ομάδες. Κεκινήντας από το θέμα της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής των κατοικιών σε τρεις κατοικίες: στο σπίτι με τα πιθάρια, στο σπίτι με τις σκάλες και στο σπίτι με τις αγνύθες.

Με αφορμή τα μνημεία, μήλασμε για την πολεοδομία, για τα υλικά δομής, τη ειδή τοιχοδόμιας, τους χώρους του σπιτιού, την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες, τα φαγητά. Ζητήσαμε από τα παιδιά να ταυτίσουν χώρους του σπιτιού ανάλογα με τα ευρήματα (φρύνους, εστίες, πιθάρια, αγνύθες κλπ.).

Στην πρώτη φωτοτυπία που μοιράσαμε για το θέμα περιέχονταν σχέδια με το ιπποδάμειο συστήμα της Μίλητου και το άτακτο, ακανόνιστο της Αθήνας, αναπάσταση μιας κατοικίας και ενός δημόσιου κτηρίου για σύγκριση, το εσωτερικό μιας κατοικίας, τα ηπίτα, είδη τοιχοποιίας, είδη κεραμώσης, και μια υπόγραφη αγροκίνηα με στοιχεία τοιχοδόμιας παρόμοια με των αρχαίων περιεχόταν

Ένα σχέδιο εκπαιδευτικού προγράμματος για την καθημερινή ζωή στην αρχαία Αιανή

A. Καρρά (Ιστορικό-Αρχαιολογικό), **Λ. Κεχαγιά** (Φιλολογικό),

K. Παπακυριακού (Φιλολογικό)**

Γρανάριο Τραπεζιστον Κοκκάλι, Α' και Β' τάξη, 1993

*91)Η/ΜΜΑ-Μ.Σ.Ο (92)ΜΣ.Ρ (93)Μ.Σ.Ρ-Ο/Ηο (94)Μ.Σ.ΕΟ/Η

**90)ΜΣ.Ζ-Ε (91)Ηο (92)ΜΣ.Ζ-Ο-Ρ (93)Ηο (94)Μ.Σ.Ρ/Η

Η γενιάσια μας με έναν σπουδαίο αρχαιολογικό χώρο στην Αιανή Κοζάνης, πρωτεύουσα του βασιλείου της Ελμείας στην Άνω Μακεδονία, ήταν μια πραγματική πρόκληση για το στήσιμο ενός εκπαιδευτικού προγράμματος στον εκεί αρχαιολογικό χώρο. Όμως δεν θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί, αν δεν είχαμε αποκτήσει πολύτιμη πείρα από τη συμμετοχή μας στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα της Ακροπόλεως, τα οποία, εκτός από τη βασική ιδέα, μας παρείχαν πολύτιμο υλικό και για το περιεχόμενο αυτού του προγράμματος. Η σχέδιον παντελής έλλειψη εξοικείωσης των παιδιών των σχολείων μας με επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους μας προβλημάτιζε σοβαρά για τα αποτελέσματα που θα είχε μια τέτοια προσπάθεια. Όμως η σκέψη να παρουσιάσουμε μουσειοσκευές στις τάξεις του Γημανασίου νομίζουμε ότι ήταν το αποφασιστικό βήμα για την ανάληψη της προσπάθειάς μας.

Τα παιδιά απόκτησαν την εμπειρία μιας άλλης προσέγγισης των αρχαιοτήτων και τους γεννήθηκε τη περιεργεία και η διάθεση για κάτι διαφορετικό.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Αιανής μας ήταν ήδη γνωστός, όμως χρειάστηκαν αρκετές επισκέψεις στην περιοχή του για να πρασσομετούνται τα θέματα του προγράμματος σ' αυτόν. Στην Αιανή έχουμε να κάνουμε με έναν οικισμό στην Ακρόπολη, στη θέση Μεγαλή Ράχη, και μια νεκρόπολη στην Λιβάδια, όπως με ένα λαμπτρό λερό, όπως στην Ακρόπολη ή στους Δελφούς (όπου επίσης είχαμε την ευκαιρία εφαρμογής εκπαιδευτικού προγράμματος), πράγμα που μας οδήγησε και στην επιλογή σχετικού με το χώρο θέματος.

Αποφασίσαμε λοιπόν το πρόγραμμα να περιτρέφει γύρω από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα. Για τη σύνθεση του προγράμματος και την επιλογή των επιμέρους θεμάτων βασιστήκαμε στα μνημεία του χώρου: αρκετές ιδιωτικές κατοικίες, κεραμικού κλίβανος και η νεκρόπολη, που αποτελείσαν τους βασικούς άξονες.

Προβληματίστηκαμε για το βάθος που θα διναμεί στην ανάπτυξη των επιμέρους θεμάτων, το οποίο θα έπρεπε να είναι ανάλογο με τις σχετικές γνώσεις και την εξοικείωση των μαθητών, και καταλήξαμε να δοθεί το βάρος

επίσης και ερωτηματολόγιο σχετικό με το θέμα.

Το δεύτερο θέμα μας ήταν η υφαντική. Μεγάλη βοήθεια στο θέμα προσέφερε το γεγονός ότι είχε παρουσιαστεί στην τάξη η μουσειοσκευή για την αρχαία ελληνική ενδυμασία. Επισημάναμε τη σπουδαιότητα της υφαντικής για τη ζωή των αρχαίων και παραπρόσθιμε το πλήθος των αγυνθών που βρέθηκαν στο χώρο, όπου ίσως ήταν στημένος ο αργαλεός.

Στις φωτοτυπίες τις σχετικές με το θέμα, στην πρώτη σελίδα υπήρχαν πληροφορίες για την ύφαση, στη δεύτερη σελίδα αναφέρονταν αναλυτικά οι τύποι των ρούχων και στην τρίτη σελίδα δίνονταν πληροφορίες για τον καλλωπισμό. Η τελευταία σελίδα ήταν το ερωτηματολόγιο.

Τρίτο στη σειρά θέμα ήταν η κεραμική. Την αφορμή μας έδωσε ένας χώρος στην ανασκαφή των Μ. Δόμων, όπου υπήρχαν κεραμικά κλίβανος και πλήθος διάσπαρτα προϊόντα κεραμικής.

Μίλησαμε, χρηματοποιώντας και τις φωτοτυπίες, για τη διαδικασία κατασκευής των αγγείων (στην α' σελίδα), για τη ζωγραφική διακόσμηση των αγγείων και τη διαδικασία φωτογράφων τους στο καμίνο (β' σελίδα) και για τους τύπους και τη χρήση των αγγείων (γ' σελίδα). Στο τέλος υπήρχε ερωτηματολόγιο.

Στον ίδιο χώρο παραπρόσθιμη πολύθιos κεραμιδίων οροφής, και μιλήσαμε για τους τύπους κεράμωσης καθώς και για τις σφραγίδες των εργαστηρίων α' αυτές.

Το τελευταίο θέμα μας ήταν οι τάφοι και τα ταφικά έθιμα.

Στην νεκρόπολη που βρέθηκε στη θέση Λιβαδία, ένα χιλιόμετρο μακριά από τον οικισμό, είδαμε τάφους όλων των τύπων, ιστούσις, θαλαμωτούς, αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής εποχής, κιβωτιοσχημάτων και λακοειδές.

Στη συνοδευτική φωτοτυπία δίνονταν όλοι οι τύποι τάφων στη Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των μακεδονικών, ώστε του αντιπροσωπευτικότερον μνημείον του μακεδονικού πολιτισμού, μια και τα παιδιά είχαν την ευκαιρία λίγες μέρες πριν να επισκεφτούν το έδιχο μακεδονικό τάφο των Ανθεμίων στα Λευκάδα Ημαθίας. Οι φωτοτυπίες συνοδεύονταν με ανάλογες φωτογραφίες και σχέδια, με πληροφορίες για ταφικά έθιμα και με ερωτηματολόγιο. Για τα ταφικά έθιμα καναύς αρκετές αναφορές στην Οδύσσεια,

τον Λουκιανό και την Ιλιάδα, που είχαν διδαχθεί τα παιδιά.

Το πρόγραμμα μας ολοκληρώθηκε με την προσπάθεια των μαθητών να συγκαλλήσουν στασιμένα αντίγραφα ειδώλων, μαθαίνοντας για τη χρονομότητα της αποκατάστασης και της συντήρησης των ευρημάτων, και να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγιά τους και τις ασκήσεις τους. Κλείσιμο το πρόγραμμα μας δοκιμάζοντας αρχαίες ελληνικές συνταγές και τραγυμάτων, που τα παιδιά είχαν παρασκεύασε στη σπίτια τους.

Η συνεργασία με τα παιδιά συνεχίσκηκε στο σχολείο δουλεύοντας σε ομάδες με ένα θέμα.

Μέσα στο υλικό των ασκήσεων για παιδιά χρηματοποιήσαμε και μια φωτοτυπία με την εικόνα αγγείου, που ευρύθηκαν μάς παραχώρων οι υπάλληλοι του Μουσείου της Αιανής από παλαιότερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Νομίζουμε ότι θα ήταν περιτό το να αναφερθούμε στην αξία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων απλώς θα θέλαμε να καταθέσουμε την προτασί

μας, που δεν είναι άλλη (όπως φαίνεται και από την προσπάθειά μας) από την επέκταση και γενίκευση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, αφού παντού στη χώρα μας υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία που θα μπορούσαν, με τη συνεργασία εκπαιδευτικών και αρχαιολόγων, να υπηρετήσουν τέτοιους σκοπούς και να φέρουν την αρχαιολογική παιδεία στο δημόσιο σχολείο.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την κ. Χατζηασάλην, αφού χωρίς τις πολύτιμες κατευθύνσεις και συμβουλές της δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση του προγράμματος μας, καθώς και τους υπαλλήλους της αρχαιολογικής υπηρεσίας στην Αιανή, που διευκόλυναν με κάθε μέσο το έργο μας.

Τελικά, παρ' όλες τις παραλείψεις, τα λάθη και τις αδεβάρυντες που αναμφισβήτητη παρήρχαν στο πρόγραμμά μας, θέλουμε να πιστεύουμε ότι έφερε το σχολείο και τους αρχαιολογικούς χώρους ένα βήμα πιο κοντά.

Μία επίσκεψη στο Μουσείο Θεσσαλονίκης

Έλγκα Καββαδία-Χατζοπούλου

(Σ.χ. Καλέν Τεχνών, Κέντρο Παιδικού και Εφηβικού Βιβλίου, 1994)

Σ (93)ΜΣ.Ρ-Ο/Ηο (94)ΜΣ.Ε/Ηο

Για το Κέντρο Παιδικού και Εφηβικού Βιβλίου ήταν μια πρόκληση να επιχειρήσουμε έρευνή μικρών παιδιών σ' ένα μουσείο.

Είχαμε δει πολλές φορές παιδιά να σύρουνται και να χαρομοριούνται σε αύθισους μουσείους, ενώ ο δασκαλός προσπαθούσε να τους εξηγήσει όσα περισσότερα πράγματα μπορούσε. Ο σκοπός μας ήταν να μπαρεθούν και να παραπρέψουν ορισμένα αντικείμενα.

Σκεφθήκαμε να επιλέξουμε καθημερινά σκεύη, ώστε να τα θυμούνται βλέποντας παρόμια σκεύη καθημερινής χρήσης στο σπίτι τους. Έπρεπε όμως να φτιάξουμε μια διήγηση και να έτασσουμε μέσα σ' αυτήν τα αντικείμενα.

Ο τίτλος της έρευνής ήταν: "Μια μέρα στην Πέλλα - Βεργίνα, τον 4ο αιώνα π.Χ." Η δημήτρη ξεκίνησε από το αιθρίο του Μουσείου, όπου βρίσκεται το μωσαϊκό δάπεδο της εσωτερικής αυλής

του μακεδονικού ανακτόρου.

Δείξαμε στα παιδιά εικόνες, για να δουν πώς ήταν το σπίτι εκείνη την εποχή, και τα βάλαμε να τοποθετήσουν όπως επιθυμούσαν τα δωμάτια γύρω από το αιθρίο. Πού μπορεί να ήταν η κουζίνα, τα υπνοδωμάτια, το κελάρι. Τι περιεχε το κελάρι; Τα ίδια τα παιδιά είπαν πως θα υπήρχε εκεί λάδι, μέλι, ελιές, σύκα έξρα, κυνήγι, γάλα, τυρί, κρασί, φρούτα. Τους δέδιξαμε έναν πίνακα με τις περιόδους των πολιτισμών και την εποχή για την οποία μιλάμε. Δείξαμε τον πίνακα με το γενεαλογικό δέντρο της Μακεδονικής Δυναστείας (Βεργίνα, εκδ. ΑΜΜΟΣ) και προσδιορίσαμε ότι θα ζήσουμε για την εποχή που βασίσθηκε στο Φλυτζόπος ο Β'.

Κι έτσι ξεκίνησαμε την περιήγηση στις αίθουσες του Μουσείου. Είπαμε ότι θα ζήσουμε μια μέρα στην Πέλλα - Βεργίνα του 4ου αιώνα. Φροντίσαμε να σταθούμε τη σειρά στις βίτρινες, επιλέγοντας έναν αντικείμενο από

καθεμία, ώστε να ακολουθούμε τη διήγηση:

«Χαράζει στην Πέλλα. Ακόμα δεν έχει αρχίσει να φέγγει. Ο λυχνούχος βρίσκεται κρεμασμένος στο αιθρίο. Τη νύχτα φυσισύσε αέρας και έβρεχε, αλλά το λυχνάρι μέσα στο λυχνούχο είναι προφυλαγμένο. Δεν έσβησε. Η μάνα ξυπνάει, τνύνεται».

Εδώ σηρηπωσόμαστε τη μουσειοσκευή του Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως. Τα παιδιά μπορούν να δουν τα ρούχα και να ντυθούν μ' αυτά. «Βάζεις άρωμα (μυροδοσία) και εποιημάστε το πρώιμο (τηγανόστρουμο σκεύος, σουρωτήρι κρασού (ημέρος), κουτάλα (αρωτανία), κανάτα του νερού). Τώρα έχει φεξεί. Σήρινθες το λυχνοστάπι, που φώτιζε όλη τη νύχτα το δωμάτιο, κι ούλοι στο σπίτι ξεκινούν για τις δουλειές τους. Τα παιδιά θα γυμναστούν στο γυμναστήριο. Περνάντων αρκετές ώρες εκεί. Οι νικητές στους αγώνες παίρνουν ένα έπαθλο, τον τρίποδο».

Οι άντρες πτηγίνουν για κυνήγι στα βουνά (φαρέτρα), μέσα στα δάση με τις οδιές και τις σημύδες. Εδώ τριγυρνάντων λιοντάρια και βόναροι – τρόπαια των βασιλικών κυνηγών.

Ο νεαρός Μακεδόνας δεν γίνεται δεκτός στην κοινωνία των μεγάλων, πάρα μόνο αφού σκοτώσει έναν αγριόχοιρο στο κυνήγι κι έναν εχθρό στη μάχη. Στους λόφους τριγυρνούν λύκοι και αρκούδες, στις λίμνες της Πρέσπας και της Βεγορίτιδας υπάρχουν κύκνοι, πελαργοί και πελεκάνοι, ενώ στα βάθη τους αφθονούν ψάρια του γλυκού νερού.

Οι Μακεδόνες καλλιεργούν δημητριακά, λαχανικά όλων των ειδών, αμπέλια και καρποφόρα δέντρα. Στα ίδια εδάφη βρίσκουν μεταλλεύματα, χαλκό, σίδερο και χρυσό.

Στο σπίτι όμως το μεσημεριανό φαγητό είναι έτοιμο (δοχεία για κρασί, αλατιέρες, σκεύη που μαγειρεύουν, ποτήρια κρασιού (κάνθαρος), πιάτα (πινάκια)).

Οι Μακεδόνες όμως έφευγαν και για τον πόλεμο. Πολλές φορές πολεμούσαν σε πολύ μακρινά μέρη κι έλεγταν από το σπίτι για πολύν καιρό. Οι στρατιώτες για να προφύλαχθούν φορούσαν περικεφαλαία, περικνημίδες και κρατούσαν ασπίδα. Πολεμούσαν με ακόντια και δρόπτα. Τα στρατεύματα περιποτάνων ολοκλήρως νύχτες για να φτάσουν στον προορισμό τους. Γι' αυτό οι πυροσύριχοι βαδίζουν στις άκρες της παράστησης και φωτίζουν το δρόμο κρατώντας ψηλά τον πυρσό».

Εδώ μιλάμε για τη μακεδονική φά-

λαγγα. Τους εντυπωσιάζει η διάταξη των στρατιωτών.

«Στον πόλεμο πόλλοι σκοτώνονται ή πεθαίνουν. Οι Μακεδόνες θάβουν τους νεκρούς τους με μεγάλες τιμές».

Μιλάμε για την ταφή του Φιλίππου του Β' (από το βιβλίο Ολυμπιάδα, εκδ. Λιβάνης): Χρυσή λάρνακα, ύφασμα, στεφάνι βαλανιδίας, τάφος.

«Έγιναν προσευχές και θυσίες μπροστά στον τάφο με τη μαρμάρινη επιφάνεια. Η νύχτα ήταν ασελγήν. Η σορός του Φιλίππου ήταν τοποθετημένη σ' έναν ψηλό σωρό έξων. Ο ιερέας έβαλε μια δόδα στα χέρια του Αλέξανδρου. Σε λίγο όλα κατρακύλησαν διαλιμένα σε χλιδάδες σπίθες, ενώ το σώμα του Φιλίππου εξαφανίζοταν μέσα στις φλόγες... Όταν έσβησε η φωτιά και κρύωσαν οι στάχτες, οι ιερείς αναδήτησαν ανάμεσα στ' αποκαίδια τα κόκαλα του βασιλιά. Τα έπλυναν προσεκτικά με κρασί, τα τύλιγαν σε πορφύρα και τα τοποθέτησαν σ' ένα βαρύ χρυσό κουπί, που έφερε το έμβλημα των Μακεδόνων βασιλιάδων. Πάνω στο σκηπάστικο, ο Αλέξανδρος τοποθετήσαν ένα χρυσό στεφάνι, που παριστάνει κλάδους βαλανιδίας.

Οι ιερείς, με το πολύτιμο φορτίο στα χέρια, μπήκε στο θωλότω τάφο, που σχηματίζοταν από ένα δάδαριο και τη νεκρική αίθουσα. Εκεί βρισκόταν η μαρμάρινη σαρκοφάγος. Μέσα σ' αυτήν οι ιερές τοποθέτησαν ευλαβικά τα οστά του βασιλιά. Ο Αλέξανδρος έριξε ένα τελευταίο βλέμμα προτού κλίστουν για πάντα σι ωριες μαρμάρινες πόρτες... Οιού ερίξαν συμβολικά μια χούφτα

χώμα πάνω στον μνημειακό μαρμάρινο τάφο, από την κορυφή ενός υψώματος, προτού τον καλύψει ολοκληρωτικά ένας ψηλός τύμβος...».

Τελευτώντας με τη περιήγηση με τη μεγάλη μαρμάρινη πόρτα του τάφου. Βγαίνοντας τα παιδιά βλέπουν το πρότλαια του τάφου και τις τούμπες. Παραπτηρούν τις φωτογραφίες από τις ανασκαφές και αναγνωρίζουν τα αντικείμενα που είδαν στην αίθουσα. Ντυνόντας με τα ρούχα από τη μουσειοσκευή του Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως. Παιζόντας το παιχνίδι με τις λεπτομέρειες μέσα στην αίθουσα του Μουσείου (από το βιβλίο Βεργίνα, εκδ. ΑΜΜΟΣ). Όσο ψάχνουν να βρουν τα πρόσωπα του θεού Πάνα (λεπτομέρεια από τον λυχνώνχο), θυμούνται όλα όσα είδαν, και μάλιστα θυμούνται τα σονόματα των αντικείμενων και τη χρήση του καθενός.

Τι πετύχαμε;

1. Τα παιδιά παρακολουθούσαν επί μία ώρα χωρίς να βαρεθεύν. Καθώς προωρίζοντας βλέποντας τα αντικείμενα στις βιτρίνες, τα παιδιά ήθελαν να ξαναγυρίσουν για να παραπτήσουν κάτια που τα ενδιέφερε και δεν τους το είχαμε εξηγήσει. Βγήκαμε, δημητρήσαμε και ξαναπηκάκια στην αίθουσα, παραπράνως πάλι τα αντικείμενα της διήγησης που είχε προηγηθεί.
3. Πολλά παιδιά δεν ήθελαν να φύγουν από το Μουσείο.
4. Μερικά ζήτησαν απ' τους γονείς τους ν' αγοράσουν κάρτες για τη βιβλίο του Μουσείου, για να ξαναδουν τον λυχνώνχο ή το σουρωτήρι και άλλα αντικείμενα.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Βραυρώνας κατά την αρχαιότητα και σήμερα

Ανδρομάχη Βούδα

(Ιπποτρό - Αρχαιολογικό, 4ο Γυμνάσιο Πειραιά, Γ' τάξη, 1994
Σ.Π(91)Μ.Σ.Α/Ηο (92)Φ.Μ (93)Μ.Σ. Ο/Ηο (94)Μ.Σ.Ο/Φ.Ι-Σ/Ηο

Ομάδα μαθητών του 4ου Γυμνασίου Πειραιά ασχολήθηκε κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς με τη μελέτη του αρχαιολογικού χώρου της Βραυρώνας.

Η εργασία αυτή, διάρκειας 20 εβδομάδων, έγινε σε συνεργασία με το Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Οι γνώσεις και η εμπειρία

που είχαμε αποκτήσει από τη μελέτη των μνημείων της Ακροπόλεως, κατά τη διάρκεια της τετράχρονης συνεργασίας μας με το Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, έδωσε το ένασμα ώστε όλα όσα είχαμε αποκομίσει να τα εφαρμόσουμε ή να τα αναζητήσουμε σ' έναν άλλο αρχαιολογικό χώρο, στη μελέτη ενός άλλου κλασικού ναού.

Την αφορμή άλλωστε για την ενσχόλησή μας με τη Βραυρώνα έδωσε και το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών της Γ' Γυμνασίου, και συγκεκριμένα η τραγωδία του Ευριπίδη *Ιριγένεια* η Τάύρος. Κέντρο της συγκεκριμένης τραγωδίας είναι ο μύθος ο σχετικός με την Αρτέμιδα και το χώρο της Βραυρώνας.

Σκοπος μας ήταν, μέσα από τη μελέτη συγκεκριμένου χώρου, η ευαισθητοποίηση των μαθητών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, η δυνατότητα να ανακαλύψουν, να εκφράσουν τις ικανότητές τους μέσα από την προσεκτική παραπήρηση των αντικειμένων του περιβάλλοντος και, πάνω απ' όλα βέβαια, να γνωρίσουν καλύτερα τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Οι 54 μαθητές των τμημάτων Γ1 και Γ2, που πήραν μέρος στην εργασία, χωρίσθηκαν για τις εμπειρίες ομάδες, ενημερώθηκαν για το θέμα με την ταυτόχρονη προβολή διαφανειών και τη χρήση της μουσιούσκευτης των αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων και προχώρησαν στη συλλογή σχετικής βιβλιογραφίας.

Στη συνέχεια επισκεφθήκαμε:

1. Το Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, όπου οι μαθητικές ομάδες ενημερώθηκαν από την υπεύθυνη Εκπαιδευτή κώνου Προγραμμάτων της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Κέντρου, αρχαιολόγο - αρχιτέκτονα κ. Κορνήλιο Χατζησαλάνη, πάνω σε ποικιλά θεμάτων. Στην επιστροφή οι μαθητές συμπλήρωσαν σχετικό ερωτηματολόγιο.

2. Την Ακρόπολη κα το Μουσείο Ακρόπολεως.

3. Τον αρχαιολογικό χώρο της Βραυρώνας κα το Μουσείο, όπου μελετήσαμε τα μνημεία και τα ευρήματα και καταγράψαμε σχετικά στοιχεία με φωτογραφίες, διαφάνειες, βίντεο. Εποικοδομητική ήταν η ενημέρωση των μαθητών από την υπεύθυνη του χώρου, αρχαιολόγο κ. Κλαύδιο Ευστρατίου, από την οποία πήραμε συνέντευξη.

4. Τη Βραυρώνα, σε δεύτερη επίσκεψη. Στην επιστροφή συμπλήρωθηκε ερωτηματολόγιο.

5. Το Τμήμα Παλαιοντολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου πήραμε συνέντευξη από τον καθηγητή κ. Θεοδώρου.

6. Το Πολιτεχνείο, όπου πήραμε συνέντευξη από τον καθηγητή και πρόεδρο της Ε.Σ.Μ.Α. κ. Χαρόλαμπο Μπόύρα, ο οποίος έχει κάνει την αναστήλωση της Στοάς των Αρκτών στη Βραυρώνα.

7. Την εταιρεία ανακύκλωσης περπα-

ΠΑΚΟΕ.

Το υλικό που συγκεντρώθηκε, μια και αφορούσε ένα πολιτισμικό-ιστορικό περιβάλλον, ύστερα από επεξεργασία κατατάχτηκε ως εξής:

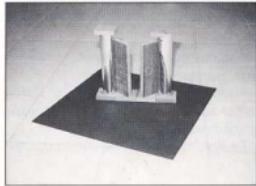
- Περιβάλλον και αρχαιότητα. Σχέση φυσικού περιβάλλοντος και τόπων λατρείας των αρχαίων Ελλήνων.
- Ο αρχαιολογικός χώρος και το Μουσείο Βραυρώνας. Φθορά μνημείων και τρόποι αντιμετώπισης της.
- Ο ρόλος της μουσικής στη λατρεία της Αρτέμιδος.

Αναλυτικότερα:

1. Περιβάλλον και αρχαιότητα.
2. Φύση και τέχνη.
3. Γιορτές-Μύθοι που συνδέονται με τη φύση.
4. Ανακύκλωση και αρχαιότητα.
5. Προστασία πολιτισμικού περιβάλλοντος.
6. Άρτεμις.
7. Λατρεία Αρτέμιδος - Χορός - Αρτέμι και Ευριπίδης.
8. Άρτεμις και τέχνη.
9. Βραυρώνα (ονομα - κλίμα - ασχολίες κατοίκων - ιστορία περιοχής - αρχαιολογικός χώρος - Μουσείο).
10. Καταπροφή μνημείων Βραυρώνας - τοπικοί παράγοντες φθοράς.
11. Αποκατάσταση ναού Αρτέμιδος.
12. Αρχαία μουσικά όργανα. Η μουσική στη λατρεία της Αρτέμιδος.
13. Φωτογραφία - Βίντεο.
14. Θέατρο: "Ιριγένεια η τη Τάύροις".
15. Ζωγραφική.
16. Μακέτα του ναού της Αρτέμιδος και της Στοάς των Αρκτών.
17. Χαρτογράφηση περιοχής.
18. Κατασκεύασης (από πλόλ, γύψο, χαρτόνι).
19. Έκδοση Οδηγού Βραυρώνας.

Με την οικολόγωση της μελέτης μας, διαπιστώσαμε ότι ο χώρος της Βραυρώνας παρουσιάζει σημερινές ελλείψεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- Η οδική σήμανση είναι ελληνική. Πινακίδα με την ένδειξη "Αρχαιολογικός χώρος" δεν υπάρχει.

αυτό που βλέπει.

- Οδηγός για το χώρο και το Μουσείο υπάρχει μόνο στη γερμανική και ιταλική γλώσσα.

- Διαφάνειες ή άλλο ενημερωτικό υλικό δεν υπάρχουν, εκτός από 4 καρτ-ποστάλ.

- Οι ανασκαφές δεν έχουν ολοκληρωθεί. Δεν έχει γίνει απαλλοτρίωση γεωτοποιικών χωραφών, στα οποία πρέπει να υπάρχουν αρχαία.

- Ο χώρος αντιμετωπίζεται πρόβλημα από υπόγειες νερά, που μετατρέπονται σε μικρά έλη από τις πλημμύρες του Ερασίνου ποταμού, που διασχίζει την περιοχή. Οι πλημμύρες είναι αποτέλεσμα της αυθαίρετης δόμησης στην ευρύτερη περιοχή γύρω από την Βραυρώνα, εξαιτίας της οποίας βουνά έχουν εξαφανιστεί, για να γίνουν οικόπεδα, δέντρα έχουν χαθεί, με αποτέλεσμα να μη συγκρατείται το νερό. Επιπλέον, τα ρέματα που υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή έχουν μπαλωθεί, όπως και η κοίτη του Ερασίνου. Αν προστέθει ο' αυτά όλα και το γεγονός ότι η στάθμη της θαλασσας έχει ανεβεί, καταλαβαίνουμε τι συνέπειες μπορεί να έχει μια απλή βροχή ή μια δυνατή νεροποντή (πρόσφατο γεγονός οι πλημμύρες του Νοεμβρίου 1993).

- Το αρχαίο λατομείο, που υπήρχε στην περιοχή, έχει καταστραφεί, ενώ κοντά του έχει κτιστεί παράνομα ένα συκώδες ξενοδοχείο (*Mare Nostrum*). Μετά απ' αυτές τις επισημάνσεις προτίνουμε:

- Τοποθέτηση πινακίδας με την ένδειξη "Αρχαιολογικός χώρος".

- Νέα περίφραξη του αρχαιολογικού χώρου (τείχο - συρματόπλεγμα).

- Νέα ταυτόπλευρη στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου.

- Τοποθέτηση πινακίδων μέσα στον αρχαιολογικό χώρο με τοπογραφικά σχέδια, αναπαραστάσεις μνημείων.

- Τοποθέτηση πολλών κάδων απορρυμάτων.

- Αντικατάσταση των παλιών φθαρμένων πινακίδων των εκθεμάτων του Μουσείου.

- Καλύτερο σύστημα ασφάλειας στο

Μουσείο.

- Δημιουργία καντίνας έξω από το Μουσείο.
- Απαλλοτριώσεις χωραφίων για τη συνέχιση των ανασκαφών.
- Αποκατάσταση του αρχαίου λατομείου και ενοποίησή του με τον αρχαιολογικό χώρο.
- Έλεγχο της δόμησης στην ευρύτε-

ρη περιοχή.

- Καθαρισμό του αρχαίου ποταμού Ερασίνου, για να φανερωθεί η κοίτη του και τα νερά της περιοχής να οδηγηθούν σ' αυτόν.
- Πυκνή δενδροφόρηση όλων των γειτονικών λόφων και βουνών.
- Έκδοση Οδηγού στα ελληνικά.
- Διαφάνειες, ποικιλία καρπ-ποστάλ.

μιστικά που αξίζει να τα ανακαλύπτουν.

Στη φάση αυτή παίρνουν πρωτοβουλίες, εκφράζονται καλλιτεχνικά με σκίτσα, ζωγραφική, καλλιτεχνική φωτογραφία, ποίηση, πεζά εμπνευσμένα από τη σύνθεσή τους με το χώρο.

Ο τελικός στόχος είναι: η γνώση, η επαφή, η σύνθεση με τα αρχαιολογικά μνημεία να οδηγήσουν στην κατανόηση της αξίας τους, ως φορέων μνημής της καθημερινής ζωής και της σκέψης των αρχαίων και να προκαλέσουν την αγαπή, το σεβασμό και την προστασία της πολιτισμικής μας κληρονομιάς.

Ομδές έρευνας και εργασίας

Οι μαθήτες χωρίστηκαν σε 7 ομάδες των 3 άστρων, οι οποίες ανέλαβαν τα έχιγκα θέματα:

1. Ακμή και παρακμή του αρχαίου Ραμνούντα: Συγκέντρωσαν στοιχεία γεωγραφικά, ιστορικά, χλωρίδας, πανίδας, οικονομικής ζωής, για τις κοινωνικές τάξεις, τις σχέσεις με την Αθήνα, για τα αίτια ακμής και παρακμής του δήμου.
2. Νέοεπος - Θέμιδα - Αμφιάραος: Συγκέντρωσαν μυθολογικά και λατρευτικά στοιχεία για τη Νέοεπος, την κύρια θεότητα, αλλά και τη Θέμιδα και τον Αμφιάραο, που λατρεύονταν επίσης στο δήμο.
3. Ιερά της Νέοεπος: Η ομάδα μελέτησε τον μικρό και τον μεγάλο ναό της Νέοεπος (αρχετυπικό ρυθμό, υλικά, εργαλεία, χρονολόγηση, αίτια καταστροφής τους).
4. Γλυπτά: Μελέτησαν τα χαρακτηριστικά των αγαλμάτων, τα υλικά, τους γλύπτες, βρήκαν στοιχεία για την ενδυμασία και τον καλλωπισμό της εποχής εκείνης. Μελέτησαν επίσης τη βάση του αγάλματος της Νέοεπος και τον τρόπο ανασύστασή του.
5. Ταφικά μνημεία: Μελέτησαν οι ταφικοί περιβόλοι και τα επιγράμματα, τα έμβια της παραγής, οι αντιτίτιψεις για το θάνατο, και αντλήθηκαν στοιχεία για την οικογενειακή ζωή.
6. Φρούριο - θητεία ερήμων: Συγκέντρωσαν στοιχεία σχετικά με τη στρατιωτική θητεία, την ψυχαγωγία των ερήμων, τη στρατηγική σημασία του φρούριου του Ραμνούντα.
7. Φθόρες - συντήρηση μνημείων: Η τελευταία ομάδα ασχολήθηκε με τις αιτίες των φθορών, που οφειλονται στη βιαιότητα των φανατικών χριστιανών, στη δράση αρχαιοκαπηλών και στην αναπόφευκτη επενέργεια του χρόνου. Μελέτηραν επίσης τα προβλήματα συντήρησης και ανασύστασης του θριάκιου του ναού της

Κριτήρια επιλογής του θέματος

Αφού παρακαλούμεθασμε το σεμινάριο για την Ακρόπολη, το οποίο αποτέλεσε το ουσιαστικό ερέθισμα, επιλέξαμε ως θέμα του φετινού περιβαλλοντικού μας πρόγραμματος τη μελέτη του αρχαιολογικού χώρου του αρχαίου Ραμνούντα.

Το εκπαιδευτικό υλικό της Ακρόπολης, τα ενυπερτακτικά φύλλαδια τα σχετικά με την κατασκευή ενός ναού, με τους ρυθμούς της κλασικής αρχαιότητας, με τις φθορές και τη συντήρηση των μνημείων, η αρχαία ελληνική ενδυναμωσία και οι μουσειο-σκευές που δανειστήκαμε, άπως η Λιθοδοκή, μας διευκόλυναν στην προσέγγιση και μελέτη των επιμέρους θεμάτων μας.

Η διαπιστώση της αδιαφορίας των μαθητών μας στη διάκεια των επισκέψεων σε αρχαιολογικούς χώρους, αποτέλεσμα της γνοίας και της έλευσης δεσμών με τους χώρους αυτούς, ήταν το δέλτερο ισχυρό κίνητρο να επέμβουμε με ένα περιβαλλοντικό πρόγραμμα για να ανταρτέψουμε αυτή τη μυτεριφέρηση. Επιλέξαμε τον αρχαιό Ραμνούντα γιατί είναι δήμος της Αττικής ερημικός και μοναχικός, ο καλύτερος διατηρημένος, όπου το τοπίο ήταν παραμείνει φυσικό, αναλοώματο, αποτέλεσμα της απαγόρευσης της οικοδόμησης στην περιοχή. Επειδή οι ανασκαφές συνεχίζονται, δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να παρακολουθήσουν τις εργασίες, η δε ανασύσταση του θριάκιου του ναού της Νέοεπος έχει γίνει με μοναδικό τρόπο. Το γεγονός ότι ο χώρος ήταν άγνωστος στους στους μαθητές ακόμη και ως άκουσμα, τους κίνησε την περιέργεια και το ένδιαφέρον να τον εξερευνήσουν, ο δε συνδυασμός των

επισκέψεων με πεζοπορία, μπάνιο στα αρχαία λιμάνια και υπαίθριο φαγητό προκάλεσε τον αναγκαίο ενθουσιασμό για να ξεκινήσουμε το πρόγραμμα μας.

Οι στόχοι του προγράμματος

Α' φάση: Γνώση των μνημείων.

Στο πρώτο στάδιο θέσειμε ως στόχο να γνωρίσουμε ένα πρόσω πάντα μνημεία του χώρου, ιστορικά και αρχαιολογικά. Η γνώση αποκτήθηκε με:

- πολλαπλές επισκέψεις στον αρχαιολογικό χώρο,
- έλεπτουρη παραπήρηση των μνημείων,
- φωτογράφηση,
- μελέτη βιβλιογραφίας,
- συνεντεύξεις με την υπεύθυνη αρχαιολόγο και τους μνημείρητες των μνημείων.

Β' φάση: Ανασύσταση της καθημερινής ζωής στον αρχαιό Ραμνούντα.

Αφού χρησιμοποίησαν οι μαθητές όλες τις προηγούμενες πληρωμοριακές και τις γνώσεις από τα σχολικά μαθήματα και από ιστορικά και αρχαία κείμενα, είχαν η εφοδία να προχωρήσουν στην αναβίωση χαρακτηριστικών κομματιών της καθημερινής ζωής. Να δουν το χώρο γεμάτο ζωή και κίνηση. Βοσκοί και τεχνίτες, αγρότες και φαραδές, έφηβοι στρατιώτες και προσκυνητές κυκλοφορούν, ζουν, σκέπτονται, διασκεδάζουν ανάμεσα σε οικήματα, αποθήκες, στάνες, πηγάδια, γυμναστήρια, ιερά.

Γ' φάση: Καλλιτεχνική δημιουργία.

Στο στάδιο αυτό, με απελευθερώνηση της δράσης, τη σκέψη και τη φαντασία, η ομάδα έχει βιώσει το χώρο, έχει συνδεθεί μαζί του, το κάθε μνημείο έχει αποκτήσει ζωή και οι μαθητές αντιλαμβάνονται ότι σε κάθε αρχαιολογικό χώρο η κάθε πέτρα έχει μιστικά που αξίζει να τα ανακαλύπτουν.

Στον αρχαίο Ραμνούντα

Αγρ. Γιαννικοπούλου (Φιλαλογικό), Ε. Μπαλή (Οικονομαλόγος)

Λίκειο Ν. Χαλκηρόπας, Α' και Β' τάξεις, 1994

Σ(94)ΜΣ.Λ-Ηο

Νέμεσης και της βάσης του αγάλματος της θεάς.

Μετά από την ολοκλήρωση των εργασιών των ομάδων, θα γίνει αλτηλογεντμέρων, για να προκύψουν τα συμπεράσματα και η τελική σύνθε-

ση. Όλη η μελέτη θα πάρει τη μορφή εντύπου και θα παρουσιαστεί στο σχολείο. Επίσης η ομάδα θα αναλάβει την ξεναγήση στον αρχαιολογικό χώρο των συμμαθητών και των καθηγητών του σχολείου μας.

από 16 μαθητές, αναζητήσει το θεματικό υλικό στις βιβλιοθήκες του Δήμου και του Ιου Γιαννίν. Σύρου, σε ανάλογες δημοσιεύσεις εφημερίδων και περιοδικών (Σύμπαν Γράμματα, τ. 6 και 19), στα Δημοτολόγια του Δημοτικού Αρχείου Ερμούπολης, στον Δήμο και στην Πολεοδομία (για την ανεύρεση τεχνικών εκθέσεων και αρχιτεκτονικών σχεδίων), αλλά και προγραμματίσεις και πραγματοποίησε επισκέψεις σε κτήρια της πόλης –λ.χ. Αρχεία Καθολικής Επισκοπής Άνω Σύρου, Αποθήκες Διαμετακομιστικού Εμπορίου (σπιρενή Πινακοθήκη Ερμούπολης)–, με σκοπό την επιπτώση έρευνα. Παράλληλα η πρωσπική συμβολή Ερμούπολιτών κυρίων αρχιτεκτόνων στάθηκε πολύτιμη, ιδιαίτερα στην προσέγγιση της πόλης –αλλά και στην καταγραφή και κατανόηση του περιβάλλοντος χώρου ως, εν εξελίξει, ιστορική δημιουργία.

Την σχολική χρονιά 1993-94, στο 1ο Γιαννάδιο Σύρου συγκροτήθηκε ομάδα από μαθητές και μαθητριες της Γ' τάξης, με στόχο τη μελέτη της τοπικής ιστορίας, και ειδικότερα την προσέγγιση της διαδικασίας ιστορικής έρευνας –έστω και σε εμπειρικό στάδιο–, αλλά και την καταγραφή και κατανόηση του περιβάλλοντος χώρου ως, εν εξελίξει, ιστορική δημιουργία.

Παρόλο που η συμμετοχή στην ομάδα ήταν προαιρετική, δηλώσαν συμμετοχή είκοσι έξι μαθητές. Η αρχική θεματολογία κάλυψε ευρύ φάσμα της ιστορίας της Σύρου, με –αρχικό – στόχο την παρουσίαση της νεότερης – κυρίως – ιστορίας στο Αμφιθέατρο του 1ου Γιανναδίου. Τα παϊδιά αναζήτησαν το υλικό της εργασίας στη βιβλιοθήκη του Δήμου Ερμούπολης, και με βάση τα βιβλία των: Ι. Τραυλού - Α. Κόκκινη, Ερμούπολη, Δ. Αμπελά, Ιστορία της νήσου Σύρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ίματ, και Α. Δρακάκη, Η Σύρος στην Τουρκοκρατία, κατελήξαν στα ακόλουθα θέματα:

– Τη διαχορία παρουσία της Σύρου στον Ελλαδικό χώρο έξις την Επανάσταση του '21.

– Την ίδρυση και την ονοματοθεσία της πόλης από τους πρόσφυγες στις αρχές του προπογενέμενου αιώνα.

– Την εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη, και γενικότερα την οικονομική δραστηριότητα της Ερμούπολης στο πλαίσιο των νεοελληνικού κράτους αλλά και του ευρύτερου χώρου της Ανατολικής Μεσογείου του 19ου αι.

– Την αποτύπωση, στον χώρο και στην κοινωνική πραγματικότητα, της δύναμης και της ακμής της ερμούπολητικής κοινωνίας, και ειδικότερα του αστικού στοιχείου.

Παρά την κινητικότητα που παρατη-

ρήθηκε, σε βραχύ χρονικό διάστημα έγινε φανέρω ότι η ομάδα – λόγω των περιορισμένων ελεύθερων χρόνων των μαθητών αλλά και της μακράς σε χρονική διάρκεια και σε πολλαπλότητα θεμάτων εξεταζόμενης ιστορικής πραγματικότητας – δε θα μπορούσε να υλοποιηθεί έγκαιρα τον στόχο της. Κρίθηκε τότε απαραίτητο να περιοριστεί η εργασία, με αποτέλεσμα τον προσανατολισμό της ομάδας σε δύο κύκλους θεμάτων:

– τη συμβολή των προσφύγων στη γένεση και ανάπτυξη της Ερμούπολης και

– την αρχιτεκτονική εικόνα της πόλης στον 19ο αι., εικόνα που αποτυπώνει, μέχρι σήμερα, στον χώρο την ανέλξη και την ευρωπαϊκή της ερμούπολητικής κοινωνίας.

Η αφορμή για τον προσανατολισμό και την επιλογή του –δεύτερου χρόνου– θέματος δόθηκε από τη συνεργασία με την αρχαιολόγο κ. Κ. Χατζησαλάνη και την παρουσίαση του Μουσείου της Ακρόπολης, που εκτεθήκε στο Αμφιθέατρο του 1ου Γιανν. Σύρου για τρεις περίποι εβδομάδες (Ιδεομένιος 1993). (Αξέχεια σαν αναφέρουμε εδώ ότι όλα τα Γιαννάδια καθώς και η Α' Τάξη των Λυκείων της πόλης μας ξεναγήθηκαν σ' αυτό από την φιλολόγους κ. Μ. Πετρίδου και κ. Τ. Χαλαβάζη).

Ειδικότερα παρουσιάστηκαν οι ακόλουθες Μουσειούσες: το Ιερό της Ακροπόλεων, οι Ρυμβοί της Κλασικής Αρχαιότητας και η Ζωφόρος του Παρθενώνα. Παράλληλα, ορισμένες τάξεις είχαν τη δυνατότητα να ασχοληθούν ειδικότερα με τους κλασικούς ρυθμούς (λ.χ. την αναπαραγωγή αρχιτεκτονικών μελών με πλαστικές μητρές από το υλικό των Μουσειούσεων).

Η ομάδα, που συγκροτήθηκε τελικά

από 16 μαθητές, αναζητήσει το θεματικό υλικό στις βιβλιοθήκες του Δήμου και του Ιου Γιαννίν. Σύρου, σε ανάλογες δημοσιεύσεις εφημερίδων και περιοδικών (Σύμπαν Γράμματα, τ. 6 και 19), στα Δημοτολόγια του Δημοτικού Αρχείου Ερμούπολης, στον Δήμο και στην Πολεοδομία (για την ανεύρεση τεχνικών εκθέσεων και αρχιτεκτονικών σχεδίων), αλλά και προγραμματίσεις και πραγματοποίησε επισκέψεις σε κτήρια της πόλης –λ.χ. Αρχεία Καθολικής Επισκοπής Άνω Σύρου, Αποθήκες Διαμετακομιστικού Εμπορίου (σπιρενή Πινακοθήκη Ερμούπολης)–, με σκοπό την επιπτώση έρευνα. Παράλληλα η πρωσπική συμβολή Ερμούπολιτών κυρίων αρχιτεκτόνων στάθηκε πολύτιμη, ιδιαίτερα στην προσέγγιση της πόλης –αλλά και στην καταγραφή και κατανόηση του περιβάλλοντος χώρου ως, εν εξελίξει, ιστορική δημιουργία.

Η μέθοδος αναζητήσης και συγκέντρωσης του υλικού σδήγησε στον επιμερισμό των αρχικών θεματικών κύκλων και στη δημιουργία αντίστοιχα 5 υποομάδων. Η πρώτη – και μεγαλύτερη από πλευράς συμμετοχής – ομάδα ασχολήθηκε με τους παράγοντες ίδρυσης και συγκρότησης του οικισμού: το πλέγμα δηλαδή της φυσιογνωμίας του χώρου (προνομιακή γεωγραφική θέση του νησιού, ασφαλές λιμάνι), των ιστορικών συγκυρών (Επανάσταση του '21, προσφυγιά, εποικισμό Σύρου), των οικονομικών δραστηριοτήτων (ανάπτυξη διαμετακομιστικού εμπορίου και βιομηχανίας) και των κοινωνικών συμπεριφορών (ανελκυστή αστικής τάξης, η οικιστική ανάπτυξη ως προβολή της πολιτισμικής ακμής), που συνέβαλε στη γένεση και ανάπτυξη της Ερμούπολης τον 19ο αι. Οι υπόλοιπες υποομάδες ασχολήθηκαν ειδικότερα με τη νεοκλασική Ερμούπολη. Στόχος τους η εξέταση των αρχιτεκτονικών ρυθμών που διαμόρφωσαν τον οικισμό, η καταγραφή των τυπολογικών χαρακτηριστικών που παραπέμπουν στην κλασική παράδοση, αλλά και η παράλληλη παρουσίαση των παραγόντων που οδήγησαν στην επικράτηση του νεοκλασικού ρυματισμού στον ελλαδικό χώρο τον 19ο αι. Τα παραπάνω στοιχεία εξετάστηκαν μέσα από τη συνολική αρχιτεκτονική εικόνα της Ερμούπολης και την ενδεικτική παρουσίαση 13 κτηρίων της. Για μεθοδολογικούς

λόγους η ομάδα ακολούθησε τον χωρισμό —που προτείνουν οι I. Τραυλός και Α. Κόκκου στο βιβλίο Ερμούπολη— των κτηρίων της πόλης σε δημόσια και ιδιωτικά (σπίτια).

Έτσι, η δεύτερη υποσχέσια επέλεξε και περιέγραψε τρία από τα χαρακτηριστικότερα δημόσια κτήρια: το Δημαρχείο, με την επιβλητική και μνημειακή παρουσία του στην κεντρική πλατεία της πόλης, τον «Απόλλωνα», το πρώτο θέατρο του νεοελληνικού κράτους που φιλοξένησε λυρική σκηνή, και τη «Νομαρχία Κυκλαδών». Η τρίτη ομάδα ασχολήθηκε με την αρχιτεκτονική δομή του ιδιωτικού χώρου: κατέγραψε 5 περιπτώσεις σπιτιών, από τις τρεις περιόδους που χαρακτηρίζουν την ερμούπολιτική αρχιτεκτονική. Στόχος της η ανάδειξη των ιδιαιτερών αρχιτεκτονικών στοιχείων τους (λ.χ. ο πλούσιος εσωτερικός διάκοσμος, ο ροφογραφίες και τοιχογραφίες, στα αρχοντικά Ράλλη, Βαφαδάκη και στην οικία Παπανάνου). Η τέταρτη ομάδα ανέλαβε την παρουσίαση της οικονομικής ανάπτυξης του οικισμού, μέσα από την οικιστική αποτυπωση της στον χώρο, τα εργαστήρια. Κατέγραψε (με την πολύτιμη βοήθεια της αρχιτεκτονούς του Ε.Μ.Π. κας Μ. Γραφάκου) τα σημαντικότερα βιομηχανικά κτήρια και τη χρήση τους και περιέσωψε ενδεικτικά τρία από αυτά. Παράλληλα έγινε αναφορά στο νεκροταφείο της Ερμούπολης με την έντονη κλασική γλυπτική παρουσία του.

Η προσπάθεια καταγραφής του τρόπου με τον οποίο εντάσσονται τα νεοκλασικά κτήρια στη σύγχρονη κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα καθώς και η παρουσίαση των ενεργειών των Ερμουπολίτων για τη συντήρηση και τη διαφύλαξη της κληρονομιάς τους υπήρχε η κατακλείδωση της εργασίας αυτής. (Σημαντική στη μέρος αυτό της εργασίας υπήρξε η συμβολή των αρχιτεκτόνων κ. Αυ. Δουράτου-Τράκα και κ. Ελ. Παπαϊωνά).

Την Ανάστη του 1994 η ομάδα —παρά τις όποιες επιφυλάξεις των μελών της— αποφάσισε να αποτυπώσει την εργασία της σε ιδιόχειρα λεύκωμα —με την προσποτική έκδοσή του—, και παράλληλα για την παρουσίαση σε ημερίδα εκπαιδευτικών, που διοργάνωσε το Μουσείο Ακρόπολης. Το υλικό δομήθηκε με τον ακόλουθο τρόπο: «Ερμούπολη: μια περιπτώση νεοκλασικής πολιτείας», όπως τιτλοφορήθηκε —τελικά— η εισαγωγή, η οποία αποτελείται από τη σύνθεση της εργασίας των 2 πρώτων ομάδων

(ιδρυση και συγκρότηση του οικισμού, η συμβολή των προσφύγων στην ανάπτυξη της Ερμούπολης του 19ου αι., η παρουσία του κλασικισμού στην νεοελληνική πόλη τον 19ο αι., οι νεοκλασικές αποτυπώσεις στην Ερμούπολη, αναφορά στη νεοκλασική γλυπτική μέσα από το νεκροταφείο της Ερμούπολης).

Α ενότητα: «Δημόσια κτήρια».

Β' ενότητα: «Τα νεοκλασικά σπίτια της Ερμούπολης».

Γ' ενότητα: «Η βιομηχανική Ερμούπολη στον 19ο αι. Εργοστάσια Βέλτου, Βρατσάνου και αδελφών Βελιαστροπούλου».

Δ' ενότητα: «Προσέγγιση στην ανασύσταση και συντήρηση των νεοκλασικών της Ερμούπολης: Η περιπότερη του μεγάρου Ανδρουλή και της οικίας Ρεθύμνη».

Τα κέιματα της εργασίας αυτής συνοδεύονται από χάρτη της πόλης, που αποτυπώνει την χωροταξική δομή της, από αρχιτεκτονικά σχέδια (προσόψεις - κατώνες - όψεις κτηρίων), από γκραβούρες και αναπαραστάσεις κτηρίων και ροφογραφών (εκδόσεις του Δήμου Ερμούπολης), από φωτογραφίες σπιτιών (εραστεχνική προσπάθεια των συντακτών αυτής της γραφής) και από ανάλογο φωτογραφικό υλικό των αρχών του αώνα, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Μάνου Ελευθερίου: Ενθύμιαν Σύρου. Συμπερασματικά, αξίζει να αναφερ-

θούν εδώ ορισμένες επισημάνσεις σχετικά με τη λειτουργία της ομάδας. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισες —παραπρήμιθκαν ανακολουθίες ως προς τις τακτές συναντήσεις μας, αφού λειτουργήσαμε παράλληλα με το σχολείο, αλλά χωρίς την ένταξή μας σε πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης—, η εμπειρία που αποκτήθηκε ήταν ιδιαίτερα αφέλιμη. Αποδέχτηκε ότι τα παιδιά, ακόμη και σε γυμνασιακή ηλικία, έχουν τη δυνατότητα να εξάγουν συμπεράσματα, βασιζόμενα σε αρχειακές πηγές, και να προβάλουν το διαγμένο γνωστικό υλικό μας άλλης ιστορικής πραγματικότητας (κλασική αρχιτεκτονική στην αρχαία Αθήνα) στις αναβίωσές των αρχιτεκτονικών ρυθμών που παρουσιάζονται στην πόλη τους. Εξάλλου, για μια ακόμη φορά καταδείχτηκε ότι η συλλογική, εθελοντική και ενωσιαχρονική, δραστηριότητα προσφέρει στη σχολική κοινότητα, αφού τα παιδιά έθιζονται στην ομαδική δημιουργία με κριτικό και υπεύθυνο τρόπο.

Ευχαριστούμε όλους όσους μας βοήθησαν. Εκτός από τους αναφερθέντες προηγούμενους, ευχαριστούμε την κ. Πολλάτου Συλλάτα, τον κ. Νικόλαος και κ. Ζένη Παπανάνου, τον διευθυντή του 1ου Γυμν. κ. Ζαράρη Δημητρίου, τον Δήμο Ερμούπολης, τον κ. Βαρθαλίτη Λ. και τον Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων του 1ου Γυμνασίου Σύρου.

Οι Μουσειοσκευές ταξιδεύουν στο Βόλο

Παρασκενή Τοιμά

(Φιλαλογικό), 1993

(93)Μ.Σ.Ε-Ο/Ηο

Σεκινώντας, θα ήθελα να κάνω μια διεκπίνωση. Η δική μου περιπτώση είναι λίγο ιδιόρυθμη. Είμαι φιλόλογος αλλά δεν εργάζομαι στην επιταίνεση. Αποφάσισα να παρουσιάσω τις μουσειοσκευές εθελοντικά και χωρίς να καλύπτωμαι από κανένα φόρο. Οπτική προσπάθεια μου να προσεγγίσω τα αντικείμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όλα κυρίως να το φέρω σε επαφή με τους εκπαιδευτικούς της περιοχής του Βόλου. Δεν έρω αν έχει σημασία να μπλήσω κανείς για την αδιαφορία αλλά και την καχυποψία που χαρακτηρίζει την πλειοψη-

ήταν διαφορετικά από αυτά που περίμενα, και στην πράξη άλλα αναθεωρήθηκαν και άλλα εμπλουτίστηκαν με νέες ιδέες.

Βασικό μου συμπέρασμα είναι πως τα παιδιά, αλλά και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, αναζητούν έναν εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας, τέτοιον που να ξεφεύγει στη συγκεκριμένη περίπτωση από την απομόνωσην της Ιστορίας και τις αδιάφορες επισκέψεις στους αρχαιολογικούς χώρους, σταν γίνονται.

Πιστεύω πως, τελικά, ο βαθύτερος σκοπός των μουσειοσκεψών δεν είναι η παροχή γνώσεων επίνειος συγκεκριμένου αντικειμένου καθε φορά (π.χ., ψηφόρος των Παρθενώνων, ή αρχαία ελληνική ενδυμασία), αλλά το ερέθισμα που κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών και με το οποίο επιτυγχάνουμε με κατάλληλη καθοδήγηση μια διαφορετική προσέγγιση και μια συνολική ευαισθητοποίηση. Θα χρησιμοποιήσω ως παράδειγμα τη μουσειοσκεψή της Αρχαίας Ελληνικής Ενδυμασίας. Όσον αφορά το θεωρητικό μέρος, έχω τη γνώμη πως δεν άρκει η μελέτη του εντύπου που εμπεριέχεται στη βαλίτη. Σ' αυτήν ειδικά την περιπτώση είναι απαραίτητη η μελέτη του καθημερινού βίου αλλά και του τρόπου στάθμης των αρχαίων Ελλήνων, γέννημα του οποίου αποτελεί μια συγκεκριμένη αντίληψη για την ενδυμασία και τον καλλωπισμό. Η ενδυμασία είναι το ερέθισμα στοχώρι μας είναι:

α. Νο δούμε, μέσω μιας πτυχής του ανθρώπινου βίου, συνολικά έναν πολιτισμό. (Είναι ενδιαφέρουσα εδώ η σύγκριση με τους ανατολικούς λαούς).
β. Να καταδεξίσουμε τον κοινωνικό και ιδεολογικό χαρακτήρα της ενδυμασίας ως ανθρώπινης εκδήλωσης.
Η επίτευξη των στόχων πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Ούσο μόνο πιο σαφές και έντονο είναι το ερέθισμα, τόσο περισσότερες πιθανότητες για καλύτερα αποτελέσματα θα έχουμε προσπικά. Σημαντική προϋπόθεση: ο εκπαιδευτικός κατά τη διάρκεια της παρουσίασης να μετατρέψει τον εαυτό του σε εμψυχωτή και να προσπαθήσει, μέσω της βιώσης, να εκφραστούν τα παιδιά ελεύθερα.

Οι τρόποι που χρησιμοποιήσαν για τα επιπλόν ήταν:
1. Η ίδια η παρουσία της βαλίτσας μέσα στην αίθουσα ως στοιχείο θεατρικού αλλά και ως στοιχείο έκπληξης.
2. Οι μύθοι, οι παραδείγνες ιστορίες (ο μύθος της αράχνης, η ιστορία του Ηροδότου για την τελευταία χροι-

μοποίηση των περονών) ελκύουν το ενδιαφέρον των παιδιών.

3. Η σύνδεση με το αντικείμενο της αρχαιολογίας είναι κάτι που θεωρώ πάπα πολύ σημαντικό.

4. "Η γραμμή του χρόνου". Η κατασκευή αυτή, ένα μακρόστενο κομμάτι χαρτού με χρονολογικές σημάνσεις, όπου η κάθε περίοδος σημειώνεται με διαφορετικό χρώμα, ήταν μια ανάγκη που προέκυψε όταν διαπίστωσα πόσο συγκεκριμένη είναι η έννοια του χρόνου, και κυρίως του παρελθόντος, στο μιαλό των παιδιών. Θα ήταν μια πρόταση, να υπάρχει μέσα σε κάθε μουσειοσκεψή ή και σε κάθε τάξη, αν είναι δυνατόν.

5. Η παρουσίαση ενός μικρού αργαλειού, τον οποίο δανειστήκαμε και ο οποίος βοήθησε να γίνεται στη παιδιά που κατανοούν τη υφαντική τέχνη. Στα σημεία αυτά είναι ενδιαφέρουσα, κυρίως για τα παιδιά του Δημοτικού, η πρόσταση από το βιβλίο της Μ. Κλαφό. Άς παλέουμε πάλι, για τη δημιουργία ενός αυτοχθόνιου αργαλειού. Ή θεατρικά δρώμενα στο τέλος της παρουσίασης;

6. Μια πολύ σημαντική δραστηρότητα, που προσανατολίζει τα παιδιά προς το εξωσχολικό βιβλίο, ήταν, μεταπό την πρόσταση μιας καθηγήτριας, η έκθεση κάπιων βιβλίων ιστορικής λογοτεχνίας, όπως: Το Φεγγάρι στην Ακρόπολη, της Τ. Γκρίστο-Μιλλέι. Ο Κύριος μου ο Αλκαζάρης, του Αγγ. Βλάχου, και ιστορίας, όπως: Η Ακρόπολη και η ιστορία της, της Βιώτων Αγγελοπούλου. Τα αγγεία και ο κό-

σμός τους, του Π. Βαλαβάνη, κ.ά. Ήταν εκπληκτικό με τι διάθεση, μετά την παρουσίαση, μοιράστηκαν τα παιδιά τα βιβλία. Απ' ότι έμαθα, τα παρουσίασαν αργότερα και στην τάξη τους.

Πιστεύω πως ο εκπαιδευτικός, εφ' όσον έχει αρκετό χρόνο, μπορεί να καταστρέψει ένα πλάνο εργασίας και να δώσει στην κάθε μουσειοσκεψή της απαραίτητη προετοίμαση. Κάποιες προτάσεις για το συγκεκριμένο θέμα θα ήταν:

1. Επίσκεψη σ' ένα σύγχρονο εργαστήριο υφαντικής.

2. Συμμετοχή των παιδιών στην παρουσίαση της λαϊκής φορεσιάς του τόπου τους.

3. Επίσκεψη σ' ένα λαογραφικό μουσείο.

4. Συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών, εάν υπάρχει, για την πραγματοποίηση κάπιων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να πω πως η εμπειρία μου έδειξε ότι η κάθε μουσειοσκεψή κρύβει έναν ολόκληρο κόσμο, που όσο ποτέ ονακαλύπτεις τόση περισσότερο σου αποκαλύπτεται. Στο Βόλο κάνουμε μεγάλη προσπάθεια, σε συνεργασία με το Δήμο της πόλης, να γίνει κάπιον εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε σχέση με τον Νεολαίκο πολιτισμό.

Θα συνεχίσουμε όσο μπορούμε, γιατί πιστεύω πως το οφελόμενο στα παιδιά, που η χαρά και το χαμόγελό τους είναι το μεγαλύτερο αντάλλαγμα για όλη αυτή την προσπάθεια.

Μουσειοσκεψές - Η εμπειρία από τον Χάρακα, ένα απομακρυσμένο χωριό της Κρήτης

Ελένη Προκοπίου-Βαζεβανίδην

(Ιταροκά-Αρχαιολογικό), Γενικό Λύκειο Χάρακα, 1993

Σ(88)MMA (92)Μ.Ζ-Ζ (93)Ηο (94)Μ.Ζ.Ο-Ι/Φ.Ζ/Η

Η συζήση μου με τα εκπαιδευτικά πρόγραμματα της Ακρόπολης χρονολογείται από το 1988. Παρακολούθησα, αν και αναπληρώτρια τότε, τα άκρως ενδιαφέροντα αλλά και εξαντλητικά σεμινάριο της Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως, και λίγες μέρες αργότερα συνόδευσα 20 μαθητές και μαθήτριες του Γυμνασίου Κερατσίνιου στο πρόγραμμα "Μια μέρα στην Ακρόπολη". Ενθουσιάστηκαν! Φέτος

συνάντησα κάπιοις από τις μαθήτριες εκείνες. Με νοσταλγία αναφέρθηκαν στην επίσκεψη που είχαμε κάνει καθώς και σε άλλες εξόρμησες εκείνης της χρονιάς.

Το 1989-90 διορίστηκα στην νότια Κρήτη, στο Γενικό Λύκειο Χάρακα. Πρόκειται για κοινότητα αγροτική και κτηνοτροφική, όπως και οι γύρω κοινότητες, τα παιδιά των οποίων φοιτούν σ' αυτό το σχολείο. Το επόπειδο

των μαθητών μέτριο, τα ερεθίσματα φτωχά, οι γονείς εμφανίζονταν σπανίως στο σχολείο για να ενημερώθουν για την επίδοση και τις ανάκες των παιδιών, και το στερεότυπο ονειρού του αρσενικού μαθητικού πληθυσμού ήταν να φύγει από το χωριό. Οι φορείς του υπάρχοντας πολιτιστικού συλλόγου αδρανούσαν, η σχολική Βιβλιοθήκη, με 5.000 περίπου τόμους, έμενε κλειστή. Οι κοντινότεροι αρχαιολογικοί - ιστορικοί χώροι βρίσκονται σε αρκετή απόσταση. Την άνοιξη του '91, διαβάζοντας το τεύχος της Αρχαιολογίας με το αριθμό ρωμαϊκούς σχέσεις στην ύπαιθρο σου λύνουν τα χέρια. Οπότε συνέλαβα το σχέδιο: από το Σεπτέμβρη θα προγραμματίσω την παρουσίαση των Μουσειούσκεων και στα τρία σχολεία: Δημοτικό, Γυμναστικό, Λυκείο! Μοναδική ευκαιρία να δω πώς λεπτομερώνονται τα θέματα Ιστορίας - Τέχνης - Μουσείου σ' όλες τις τηλικές των μαθητών και στο συγκεκριμένο περιβάλλον. Από όντας και πέρα αρχίζει μια πολύ ενδιαφέρουσα περιπέτεια. "Μ' αεροπλάνα και με βαπτόμα", και με C 130 της Πολεμικής Αεροπορίας, οι βαλίτες κατέβαιναν στην Κρήτη ανά 15μέρες*. Τέλος Οκτώβρη μετέφερα την πρώτη βαλίτα: "Κυκλαδικός Πολιτισμός", του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης. Ενθουσιασμό! Και πολλή υποστήριξη από συναδέλφους και διευθυντές: του Λυκείου, του Γυμνασίου, του Δημοτικού. Ακολούθησαν τα "Αρχαία Ελληνικά Αγγεία", του ίδιου Μουσείου. Και το Μουσείο Μενάνκι: "Το κασελάκι του Αγιογράφου" και το "Λαϊκό Παγκύνι", που παρουσιάστηκε μαζί με τα "Αρχαία Ελληνικά Παγκύνι" και την "Αρχαία Ελληνική Ενδυμασία". Η "Ζωφόρος του Παρθενώνα" και η "Λιθοδεική", του Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως. Τέλος, φέραμε και τη βαλίτα για τα πραΐστεια του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας. Αν συνυπολογίσετε τις συχνές απαγορεύσεις απόπλου λόγω καιρικών συνθηκών, τις πολλές χιονοπτώσεις του χειμώνα του 1991-1992, τις απεργίες των ναυτικών, τη διασυνάλογη αύξηση των εισιτηρίων της Ολυμπιακής σε σχέση με το μισθό μας, θα έχετε περίπου μια ολοκληρωμένη εικόνα της περιπέτειας "Εκπαιδευτικά προγράμματα στον Χάρακα", την οποία και συνοψίζω στη συνέχεια.

A. Το κοινό μου.

1. 40-50 παιδάκια Δ'-Ε'-ΣΤ' Δημοτικού (μόνο δύο είχαν επισκεφτεί αρχαιολογικό χώρο, με πρωτοβουλία των γονιών τους).
2. 60 μαθητές Α'-Β'-Γ' Γυμνασίου.
3. 150 μαθητές Α'-Β' Λυκείου. (Στις περιπτώσεις 2-3 η αυτοβουλή επίσκεψη σε σχετικούς χώρους αξενάντα στο διπλάσιο ή τριπλάσιο).

Σε όλες τις περιπτώσεις είχαν γίνει επισκέψεις με το σχολείο στην "μεγάλη" εκδρομή, στο τέλος του διδακτικού έτους. Υπήρχε όμως πλήρης σύγχυση για τα είδαν, πού το είδαν, ποιας εποχής ήταν.

B. Προετοιμασία.

Το υλικό δινει μια σφαιρική αντιμετώπιση των θεμάτων. Σε μερικά πρόγραμματα (αγγεία, λιθοδεική) χρειάζεται και κάποιος βαθμός δεξιότητας του εκπαιδευτικού.

C. Αποτελέσματα.

Αυθεντικές ενδιαφέροντα από όλες τις κατηγορίες μαθητών να πάσουν, να πειραματιστούν, να παίξουν, να ριθτούν, ίδιατερα, μαθητές με χαρτολή επίδοση στην "ακαδημαϊκή" πλευρά του σχολείου είχαν συγκινητική συμμετοχή. Θυμάμαι πάντα τον Σταύρο, έναν πιταρικό της Δημοτικού. Σε όλα τα πρόγραμματα βρισκόταν πάντα κάτω από τη μάτη μου, ήθελε να συμμετέχει σε όλες τις δραστηριότητες και να πιάνει τα πάντα. Μια μέρα με πέτυχε στην επιστροφή του περιπάτου μου. Ήρθε το κουράγιο και με ρώτησε:

- Ε, θεία, πότε θα μας ξαναφέρεις αρχαία στο σχολείο;
- Η συμμετοχή των μικρών ήταν πιο πηγαία και πιο κουραστική. Του Γυμνασίου πού ώριμη, αλλά ακόμη ορεκτά αυθόρυμπη. Στο Λυκείο περνάμε σε καθαρά λογική προσέγγιση των στοχείων: πολύ πιο συγκρατημένη και πιο ακαδημαϊκή.

D. Προβληματισμόι.

1. Οι προεκτάσεις και η σύνδεση με το καθημερινό μάθημα -όταν έγινε, αν έγινε- ήταν εδλεπίες και τα χειροτεχνήματα χωρίς ίδιατερη φαντασία. Άγια την εναύσταση για δημιουργούτητα στον συγκεκριμένο χώρο.
2. Στην ίδια αυτή περίπτωση η παρουσίαση ήταν ένα "Γεγονός", χωρίς άμεση σχέση με το μάθημα. Πολλές τάξεις ή τηλικές βρέθηκαν να παρακολουθούν μαζί. Σε περίπτωση που διδάσκων και παρουσιάστηκε δεν ταυτίζονται, θεωρώ απαραίτητη την ενεργή συμμετοχή του διδάσκοντος στο πρόγραμμα. Τονώνεται έτοις το ενδιαφέρον του μαθητή και "καταξιώνεται" στα μάτια του η προσπάθεια. Χρειάζεται "μαστερία", για να συντηθίσουν οι μαθητές να αντιμετωπίζουν με σεβασμό τρόπους διδασκαλίας διαφορετικούς από την "πεπατμήν". Όσα εύκολα μαγνητίζονται από το "περίεργο", το διαφορετικό, τόσο εύκολα διασπάται η προσοχή τους και κινδυνεύουμε να χάσουμε τον έλεγχο της τάξης.
3. Το πρόγραμμα χρειάζεται πειριστότερες από μια διδακτικές ώρες. Είναι δύσκολο κάθε φορά να "ζητανεύεις" ώρες από τους συναδέλφους. Είναι επίσης γνωστό ότι οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους δυσχεραίνονται από τη σχετική νομοθεσία.
4. Πώς είναι διανοτά να συνδεθεί στενότερα το αναλυτικό πρόγραμμα με τέτοιου είδους δραστηριότητες; Η φετινή μου εμπειρία (σχολ. έτος 1992-93. Υπηρετώ στο ΕΠΑ. Ιγνάλεω) από ανταλλαγή μέσω προγραμμάτων της ΕΟΚ, lingua, μου εδείξε πόσο ανέτοιμοι είναι οι μαθητές μας να αντιμετωπίσουν διαφορετικούς πολιτισμούς ή πολιτισμούς χωρών, όντας ούτως ή άλλως απροετοίμαστοι να προσεγγίσουν βαθμητέρες πτυχές της δικής μας κληρονομιάς. Η γνώση του παρελθόντος μάς δίνει μια ποιότητα και μια διανοτάτη πολιτιστικών επιλογών. Πώς θα το κάνουμε αυτό κατανοητό στην τόσο πεζή και αντιποιητική εποχή μας;

Το επιμήριο

Στον ίδιο χώρο, ως επιστρέγμασα των προσπαθεών μας στο τέλος της χρονιάς, παρουσιάστηκε μια σκηνή από την Αντιγόνη του Σοφοκλή στο πρωτότυπο, από τη Β' Λυκείου. Τα παιδιά δεν είχαν ποτέ παρακολούθησε θεατρική παράσταση αρχαϊας τραγωδίας. Η πρόχειρη αυτή παράσταση δόθηκε στο Ωδείο της Γόρτυνας, όπου βρέθηκε εντοκισμένος ο περιφέρος νόμος. Οι συμμαχητές τους, οντάς εξαιρετικά με το κείμενο, παρακολούθησαν με ενδιαφέρον. Δύο νεαροί έπαιξαν στη λύρα έναν αργύ ρυθμό. Που συνασπένει τον "σιγανό", τον πιο πολιό ίσως και πιο αυστηρό χορευτικό ρυθμό της Κρήτης. Κάποιοι αποτέλεσαν τον Χορό. Ο κορυφαίος συμμετείχε στη στιχομητία, ώστε να αντιληφθούν το ρόλο του χορού στην αρχαϊκή τραγωδία, την ενότητα του λόγου, του ρυθμού, της μουσικής, της κίνησης.

Με το Δημοτικό: Στην εκδρομή του Συλλόγου γονέων και κηδεμόνων σκοπίμως εντάξαμε στο πρόγραμμα

και επισκεψή στο Μουσείο Σητείας. Ένας συμπαθέστατος, ενδιαφέρων και μαζεύμενος χώρος. Η κ. Χρυσουλάκη είχε την ευγενή καλοσύνη να μου στέλνει το έντυπο υλικό για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που είχε γίνει πριν από χρόνια στη Ζάκρο. Μου έδωσε μερικές καλές ίδεες.

Η χαρά των παιδιών ήταν συγκινητική, που αναγνώριζεν αντικείμενα που είχαν ζαναδεί στα προγράμματα. Συμπετέχων στο διάλογο που αναπτύχθηκε. Δεν ήθελαν να φύγουν. Μαγνητίστηκαν από το χώρο! Τρίτη πράξη και τελευταία*: Με την Δ' Δημητρικό, δύο-τρεις μέρες πριν από το τέλος της σχολικής χρονιάς, περιηγήθηκαν τα πιο παλιά κτίσματα του χωριού. Το κάστρο και έναδυο ξωκλήσια χρονολογούνται από την Ενετοκρατία. Υπάρχει και σχετική μνεία στα αρχεία της Βενετίας. Τα παιδιά τα ξωράφισαν. Μετά, δυσλύψαμε πάνω σ' ένα τοπικό παραμύθι (ο γνωστός μύθος της ωραίας βασιλό-

πούλας που γκρεμίζεται από τον βράχο, για να μην πέσει στα χέρια των πειρατών) και το εικονόγραφησαν. Τους θυμάμαι όλους με πολλή αγάπη και πολλή νοσταλγία.

* Εδώ θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τον συντρόφο μου Νίκο Βαζεβανίδη, που βρισκόταν στην Αθήνα και υπέρειψε τότε τη θητεία του. Χώρια την υπομονετική και σταθερή του συμπαράστασην διότι κατάφερνα, λόγω πρακτικών εμπιστώσιων, να ολοκλήρωσαν το σχέδιο μας: να κάνουν τα παιδιά του χωριού "μου", πά, να έρθουν σ' επαφή με όσα το δυνατό περισσότερο τέτοια προγράμματα.

Ευχαριστώ επίσης και τους προϊσταμένους και συναδέλφους Κ. Χωντάνη, Δ. Γρηγορίου, Κ. Βουλγαράκη, Γ. Ανδρουλάκη για τη συνεργασία και τη συμπαράστασή τους.

Το πρόγραμμα οώμας δεν τελειώνει εδώ. Οι 25 μαθητές λειτούργησαν σαν έμπειροι ξεναγοί και απέσπασαν το θαυμασμό και τα επανετικά σχόλια από τους Πορτογάλους καθηγητές και μαθητές, αφού προσέφεραν σπουδαίο έργο, όταν επισκεφθήκαμε το χώρο των Δελφών, της Ολυμπίας, το Ενικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Κυκλαδικό Μουσείο, την Αίθουσα Συνεδρίασης της Ακαδημίας Αθηνών, την Αίθουσα Συνεδρίασης της Ελληνικής Βουλής καθώς και το Μέγαρο Φίλων της Μουσικής, για να περιγράψουμε την αρχαία ύδραυλη από το Διον.

Τρίτον: Τέλος, οι μαθητές κατέγραψαν τις ζωντανές τους παρουσιάσεις και δημούργησαν έτσι ένα τεύχος χρησιμού στον κάθε μαθητή για μελλοντικές ξεναγήσεις σε όλα αυτά τα μνημεία, από τα αρχαϊστέρα ώς τα νεότερα.

Μετά την ολοκλήρωση του προγράμ-

ματού, οι απόψεις των μαθητών καταγράφηκαν με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου. Σύμφωνα με αυτό, οι μαθητές απαντήσαν ότι:

1. Η συμμετοχή τους στα προγράμματα ΠΕ τους βοήθησε: α) Να αποκτήσουν γνώσεις σχετικές με το περιβάλλον και τα προβλήματα: υπερβολικά = 25%, πολύ = 58%, μέτρια = 17%.
- β) Να κατανοήσουν πόσο έχει συμβάλει ο άνθρωπος στη δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων: πολύ = 68%, μέτρια = 32%.

- γ) Να κατανοήσουν πόσο οι επαγγελματικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων: υπερβολικά = 33%, πολύ = 51%, μέτρια = 16%.
- δ) Να κατανοήσουν πότε είναι οι ίδιοι ένα κομμάτι από το περιβάλλον, και γι' αυτό είναι συμφέροντας να βοηθήσουν στην προστασία του: υπερβολικά = 18%, πολύ = 66%, μέτρια = 18%.

2. Μετά τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ΠΕ:

- α) Αυξήθηκε το ενδιαφέρον τους για το περιβάλλον: υπερβολικά = 7%, πολύ = 64%, μέτρια = 29%.
- β) Μεγάλωσε η επιβύθιμα τους να βοηθήσουν στην καλυτέρευση της ποιότητας του περιβάλλοντος: υπερβολικά = 36%, πολύ = 43% μέτρια = 21%.
3. Νιώθουν ικανοί, μετά τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ΠΕ:
  - α) Να εντοπίσουν προβλήματα περιβάλλοντος: πολύ = 64%, μέτρια = 28%, λιγό = 8%.
  - β) Να προτείνουν λύσεις γι' αυτά τα προβλήματα: πολύ = 64%, μέτρια = 36%.
- γ) Να βοηθήσουν στην πρόληψη και τη λύση τους: πολύ = 62%, μέτρια = 38%.
- δ) Να συμμετέχουν ενεργά στην αντιμετώπιση ειδικών περιβαλλοντικών προβλημάτων στον αυριανό εργασιακό χώρο τους: πολύ = 54%, μέτρια = 46%.

5. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Η Ακρόπολη, όπως όλοι γνωρίζουμε, είναι ένας αρχαιολογικός χώρος με δύσκολη πρόσβαση. Το Κέντρο Μελετών Ακρόπολεων ήμως –μουσείο αντιγράφων κατά το μεγαλύτερο μέρος του–, που έχει αποκατασταθεί με σύγχρονες προ-διαγραφές και διαθέτει ράμπες, ευρύωντας ανελκυστήρες και αίθουσες, καθώς και αιθουσα σταθερά με κινητά καθίσματα, παρέχει πολλές διανυστήτες. Παράλληλα το δυναειστικό υλικό δίνει τη δυνατότητα στον μαθητή να επειγραφθεί στο σχολείο ένα θέμα με πολύ μεγαλύτερη άνεση, διανυστήτη πολύ σημαντική για άτομα με ειδικές ανάγκες. Οι διανυστήτες αυτές γίνονται μεγαλύτερες και εξελίσσονται όταν προηγηθεί συνεργασία του Τμήματος με ειδικούς επιστήμονες. Διό τέτοιες εφαρμογές εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σε συνεργασία με το Ειδικό Γυμνάσιο-Λύκειο Αναπτήρων Παιδών Ν. Λιοσίων και με το Ίδρυμα Θεοτόκος, αναπτύσσονται στη συνέχεια από τις εκπαιδευτικούς που τις πραγματοποίησαν.

Συμμετοχή και εφαρμογές στα προγράμματα Ακροπόλεως, από το Ειδικό Γυμνάσιο - Λύκειο Ν. Λιοσίων

Σουλτάνα Μαλαμίδων

(Φιλολογικό), Ειδικό Γυμνάσιο - Λύκειο Αναπτήρων Παιδών Ν. Λιοσίων, 1991

ΣΠ(91)ΜΜΑ-ΜΣ.Ζ/Ε/ΛΙ/Ο/Ηο

Στο σχολείο που πηγαίνω οι καθηγητές μας είπανε να πάμε στο Μουσείο Ακρόπολης για να μας δείξουν και να μαθουμε για τα αγάλματα και τα μνη-

μεία του τόπου μας...".

"Θέλαμε να πάμε κυρίως τα παιδιά του Γυμνασίου που δεν είχανε πάσι σε μουσείο...".

"... μου έκανε εντύπωση [το μέρος αυτό] γιατί δεν είχα πάει ποτέ σε μουσείο μαζί με τα αδέρφια μου και τους γονείς μου να δώ τα αρχαία μνημεία...".

"Έτσι αρχίζουν οι μαθητές μας, του Ειδικού Γυμνασιου-Λυκείου Αναπτήρων Παιδών Ν. Λιοσίων Αττικής, τις εκθέσεις τους, που αφορούν την επισκεψή τους στο Κέντρο Μελετών Ακρόπολεως, στις 22/4/1991.

Το σχολείο αυτό ιδρύθηκε το 1983 φιλοξενεί παιδιά με ειδικές ανάγκες (κινητικές αναπτύξεις). Αποτελείται από 2 βαθμίδες (Γυμνάσιο και Λύκειο ταυτοχρόνως) κι έχει δυναμικό 42